

## **Pääkirjoitus**

### **Kriittinen esilukija on kirjan paras kehittäjä**

Kun puhutaan kirjallisuudesta ja kirjallisuuskritiikistä, ajatellaan tavallisimmin kaunokirjallisuutta ja sen arviointia. Tietokirjoja ilmestyy Suomessa vuosittain liki 10 000. Tuohon määrään mahtuu kaikkia elämänelämyksiä, vieläpä tavattoman monella tavalla käsiteltyinä.

Kaunokirjallisuuden kritiikille on vakiintuneet esitystavat ja paikat. Tietokirjakritiikki sitä vastoin näyttää helposti sattumanvaraiselta. Tietokirjojen esittelyjä ja arvioita ei edes kaivata, kun asiantuntijoiden uskotaan löytävän ne muutenkin. Lokeroinnin maailmassa ei toisaalta ole selvää, mihin elämän alaan tietokirjat kuuluvat: pitäisikö poliittisen historian teos arvioida politiikan sivuilla vai kulttuurisivuilla, taloustieteelliset julkaisut taloussivuilla vai kulttuurisivuilla?

Päivälehdille kirjakritiikki on osa uutistoimintaa. Jos aihepiiri tai tekijä saa muuta näkyvyyttä, kirja voi jäädä käsittelemättä. Uutistehtävä tulee kyllä hoidetuksi, mutta kirjasta ei synny keskustelua. Asiantuntijalehdet ja mielipidelehdet tekevät viisaasti, jos ne varaavat uutuuskirjoille tilaa; suuri määrä lyhyitä arvioita on parempi kuin muutama näyttävä arvio.

Kiiltomato.net haluaa tarjota lukijoilleen yhä monipuolisempaa luettavaa ja samalla tavoittaa uusia lukijoita. Kaunokirjallisuuden kritiikkien joukkoon tulee entistä enemmän arvioita tietoteoksista. Verkkolehdeissä kirjakeskustelu käy nopeammin ja monesti kepeämmin kuin painetussa mediassa. Verkkolehdeissä ei tarvitse odottaa jopa viikkoja keskustelupuheenvuoron ilmestymistä. Keskustelulle on tilaa, ja se voi tapahtua reaaliajassa.

Hyvä kritiikki antaa ainekset kirjan ymmärtämiseen silloinkin, kun lukija ei ennätä itse kirjaan tarttua. Hyvää tietokirjakritiikkiä ei kuitenkaan ole likimainkaan tarpeeksi. Aina ei ole tekijöitä: tietokirjaa voi arvioida vain se, joka tuntee alaa. Monet alat ovat niin vähäväkisiä, että maassa on vain kourallinen asiantuntijoita, ne samat, jotka joutuvat tarvittaessa päivystämään televisio-ohjelmissa.

### **Ei haittaa, vaikka hovimestari paljastuu**

Kriitikko edustaa innokasta lukijakuntaa, ei tekijää tai hänen taustajoukkojaan. Oman oppineisuuden osoittaminen ei ole pääasia, vaan lukijan kysymyksiin vastaaminen.

Kritiikissä teos on myös esiteltävä, joskus myös kirjoittaja. Kriitikko palvelee lukijakuntaansa kertomalla kirjan tavoitteista, esitystavasta ja jäsentelystä. Vaikka kriitikko olisi eri mieltä kirjan sisällöstä ja lähtökohdista, hänen on maltettava valottaa lukijoille myös se, mihin kirjoittaja on teoksellaan pyrkinyt. Jos kirjoittaja on asettanut tavoitteekseen laatia yleiskatsauksen, on kirjaa luettava yleiskatsauksena. Toki kriitikko voi olla sitä mieltä, että yleiskatsauksia alalla on jo tarpeeksi tai että tämä yleiskatsaus ei ole onnistunut.

Tietokirjan sisältöä ja käsittelytapaa saa selostaa reippaammin kuin kaunokirjan. Tieteoksessa harvoin on yllättäviä loppuratkaisuja ja juonenkäänteitä, joita lukijoille ei voisi paljastaa jo ennalta. Pelkkä referointi ei kuitenkaan riitä: kriitikon on tiedettävä, mikä tämän kirjan asema on muiden joukossa, mitä erityistä ja uutta nyt on syntynyt. Sen voi tehdä vain vertaamalla aiempiin ja viittaamalla traditioon.

Tietoteoksia tarkastellaan liian usein vain sisällön esittäjinä. Jos kirja käsittelee sotaa, kriitikko tarttuu helposti sodasta tehtyihin tulkintoihin ja päätelmiin tai faktojen pätevyyteen. Näin keskustelu siirtyy teoksen käsittelystä aiheen käsittelyksi.

## **Tietokirjakin vaatii hyvää kirjoittamisen taitoa**

Tietoteokset ovat myös sanankäyttöä ja sanomisen taitoa. Nekin noudattavat omia lajityyppejään ja kirjallisia traditioitaan. Siksi kirjan esitystapa ja sen käyttämä kieli ovat olennaisia arvioitavia. Asiantuntijalle kirja voi olla kiinnostava ja esittää uusia tulkintoja, ulkopuolinen lukija voi tuntea itsensä harhautetuksi, jos hän tarttuu kirjaan kiittävän kritiikin innostamana ja törmääkin vaatimaan ammattikieleen tai tieteenalan sisäiseen esitystapaan.

Kirjaa on tarkasteltava kirjana, ei vain sisältöjen pakettina. Kirjalla on jäsenys ja etenemistapa, eikä sen sisältöjä ole ilman kieltä. Tietokirjoiltakin on lupa odottaa innostavaa esitystapaa; sisällön painokkuus ja asiantuntevuus eivät missään tapauksessa ole esteenä sanataiteelle.

Myös tietokirjoja on osattava katsoa lajityypeinä: kirja voi olla kantaa ottava puheenvuoro tai analyttinen selvitys alalla käydyistä keskustelusta. On eri asia luetaanko uudelleen lämmiteltyjä päivälehtikolumneja vai yhdeksi kokonaisuudeksi laadittua teosta. Hakuteoksella, oppaalla, tutkimusraportilla on omat traditionsa, jotka kirjakritiikissä voidaan nostaa näkyviin, kun halutaan ymmärtää, miten kirjoittaja on valinnut esitystapansa.

Kriitikon on rohjettava arvioida kirjaa, osoitettava sen ansioita ja puutteita. Jos puutteiden esittelyn jälkeen ei ole juuri myönteistä sanottavaa, ei ehkä kannata julkaista koko kritiikkiä. Vaikka kaikki moitteet olisivat aiheellisia, ei kannata esitellä kirjaa, ellei sen tuntemisesta ole kenellekään hyötyä. Jos teos kuitenkin on merkittävä, alansa esikoinen tai muuten suurten odotusten kohde, on moittivakin arvio hyvä julkaista.

Hyvä kirjakritiikki voi avata keskustelun. Vastineet ja jatkokirjoitukset voivat tuoda alalle uusia näkökulmia. Vaikka näyttävä arvostelu kehuineen kyllä kelpaa, kirjoittajat tavoittelevat kirjoillaan keskustelua ja vaikuttavuutta.

### **Mihin tarvitaan tietokirjakritiikkiä?**

Kritiikki palvelee lukijaa: herättää mielenkiinnon, antaa lukuohjeita ja luo ennako-odotuksia, kertoo myös, jos teokseen ei kannatakaan tarttua. Tietokirjakritiikkiä tarvitaan myös yleissivistyksen ja kulttuurin kartuttamiseen. Nekin, jotka eivät lue käsiteltyä kirjaa, saavat perusteltuja esityksiä siitä, mitä tällä alalla nyt tapahtuu. Kirjat ovat myös uutisia ja ajankuvia. Kirjakritiikillä voimme myös puhkaista sen kehän, jossa asiantuntijat kyllä löytävät omat kirjansa. Moni voisi laventaa lukemistensa piiriä, kun saisi hyvää opastusta esilukijoilta.

Tietokirjakritiikkiä tarvitaan myös tietokirjojen laadun parantamiseen. Julkinen keskustelu kirjoista ja niiden esitystavoista antaa vinkkejä uusille kirjoittajille. Kriitikot voivat tunnistaa yhteisön kirjallista makua ja kirjatrendejä; he voivat samalla myös muuttaa niitä. Lajityyppejä ja traditioita tunteva kriitikko voi esimerkiksi pohtia viimeaikaisen ihmiskasvoisen kirjallisuuden kliseitä ja mahdollisuuksia. Uudet kirjoittajat voivat harkita, noudattavatko he kriitikon kuvaamia esitystapoja vai olisiko sittenkin parempi poiketa niistä.

Viimeaikaiset kiistat tietokirjojen laatukriteereistä ovat saaneet monet kysymään, miksi julkaistaan huonoja tai puutteellisia kirjoja. Aiheen käsittely voi alkaa kirjan ilmestyttyä, ja innokas kirjan ja sen ideoiden käsittely erottaa jyvät akanoista, myös erilaiset näkemykset ja motiivit. On turha kuvitella, että moninaisuuden maailmassa sisältöjen kehittäminen olisi vain kaupallisten kustantajien vallassa; vastuu laadusta on laajemmin koko lukevalla kulttuurilla. Tätä varten tietokirjakritiikille tarvitaan tilaa.